

Roever, de feiten niet in een lopend verhaal vertelt maar ze meer in de vorm van een statisch overzicht heeft gerangschikt. Toch ontstaat geen moment de indruk dat de schrijver zijn materiaal niet in de hand heeft. Er zit een systeem in de details. Alle bijzonderheden die Ketting verstrekt blijken op de een of andere manier wel functioneel te zijn voor een beter begrip van de harmonie, of spanningsverhouding, binnen de scheepsgemeenschap. De clusters aan feiten over de 'klassieke' aspecten van het scheepsleven blijven niet los van elkaar staan, maar worden in onderling verband geanalyseerd.

De voornaamste conclusie van het boek luidt dat veranderingen in de recrutering, technische ontwikkelingen en andere processen in de eerste helft van de zeventiende eeuw tot een groeiende scheiding tussen officieren en het gewone scheepsvolk leidden, welke de sociale spanning aan boord verhoogde, maar dat zeelui, ondanks een zeker besef van autonomie, niet als collectief in het geweer kwamen tegen slechte leef- of werkomstandigheden. Anders dan Rediker voor Britse schepen in de eerste helft van de achttiende eeuw meende te constateren 'manifesteerde het scheepsvolk' op Oostindiëvaarders vóór 1650 'zich nog niet als een arbeidersklasse', stelt Ketting. Als zeelui ergens tegen protesteerden, deden ze dat nog op een traditionele manier, namelijk met spot, beledigingen of het gebruik van lichamelijk geweld. Niet duidelijk is, of Ketting denkt dat zeelui bij de VOC in later tijd wel meer op Redikers model-proletariërs begonnen te lijken. Wat dat betreft is het jammer dat hij zich in zijn onderzoek — om overigens valide redenen — strikt tot de periode vóór het midden van de zeventiende eeuw heeft beperkt.

Eén saillante overeenkomst tussen beide proefschriften verdient ten slotte nog vermelding. Beide auteurs hebben veel zorg besteed aan illustraties. De Roevers boek is voorzien van prachtige, merendeels zonovergoten kleurenfoto's, die een uitstekende indruk geven van de lokaties waarover hij schrijft. Kettings dissertatie is verlucht met tientallen fraaie tekeningen van Herman Ketting sr., die een pakkende voorstelling geven van scènes uit het scheepsleven.

Karel Davids

M. Prak, *Gouden Eeuw. Het raadsel van de Republiek* (Nijmegen: SUN, 2002, 341 blz., €22,50, ISBN 90 5875 048 5).

De belangstelling voor de Gouden Eeuw is groter dan ooit. Waar Johan Huizinga's intrigerende schets *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw* uit 1941 lang het alleenrecht bezat, heeft de belangstellende van tegenwoordig een ruime keus aan boeken, variërend van aantrekkelijke plaatjesboeken voor een groot publiek tot doorwrochte monografieën vol voetnoten en bijlagen. Al deze werken illustreren op eigen wijze de vlucht die de studie van de Gouden Eeuw de afgelopen decennia heeft genomen. Waar Huizinga zich nog veelvuldig moest baseren op eigen kennis en intuïtie, daar heeft de hedendaagse onderzoeker en student de beschikking over een ruim gevulde boekenkast. Bijna ieder onderwerp waarover Huizinga zijn licht liet schijnen, is in de afgelopen jaren onderwerp geweest van (promotie)onderzoek. Het is dus begrijpelijk dat een nieuwe generatie historici de behoefte voelde de nieuw verworven kennis samen te vatten in overzichtswerken. Binnen deze opvallende oogst aan recente overzichten neemt Maarten Praks in 2002 gepubliceerde *Gouden Eeuw. Raadsel van de Republiek* een eigen plek in. Zelf noemt hij zijn boek een overzichtsbuch met een standpunt. Van de man die door zijn eigen stimulerende onderzoek een belangrijke rol heeft gespeeld in het moderne historische onderzoek naar de zeventiende-eeuwse Nederlandse samenleving mocht ook wel niet anders worden verwacht.

In zeventien hoofdstukken presenteert Prak zijn verhaal. Het boek begint als een doodgewoon overzichtswerk, dat de belangrijkste politiek-staatkundige en militaire gebeurtenissen op een rij zet, van de Bourgondische en Habsburgse centralisatiepolitiek tot het afdalen van de Republiek tot tweederangs mogendheid na de Vrede van Utrecht in 1713. Prak maakt daarbij dankbaar gebruik van het recente onderzoek naar staatsvorming en heeft terecht veel oog voor de verschillen in ervaring in Holland en de landgewesten in het oosten. Toch weet hij in dit deel niet helemaal te overtuigen. Er moet in nog geen 70 pagina's domweg teveel worden verteld, met als gevolg dat veel kwesties slechts kort kunnen worden aangestipt en tal van zaken en personen uit het niets moeten worden geïntroduceerd. Dat levert veelvuldig een half verhaal op, dat voor lezers zonder voorkennis niet altijd duidelijk te volgen zal zijn en weinig ruimte laat voor de uitwerking van de belangrijkste gebeurtenissen en historische personages. Hoofdrospelers trekken bijna als passanten voorbij. Zo sterft stadhouder Maurits op pagina 47 zonder al te veel karaktertekening. Hetzelfde geldt eigenlijk ook voor zijn tegenspeler Oldenbarnevelt, van wie we in ieder geval nog te horen krijgen dat hij onbuigzaamheid paarde aan hooghartigheid en snobisme. Maurits' opvolger, Frederik Hendrik, komt in dit deel al evenmin uitvoerig aan bod. Hij heet ergens een 'tweederangs vorst' die zich dankzij militair leiderschap wist op te werken tot 'informeel staatshoofd van een belangrijke mogendheid.' (51)

Na dit chronologische overzicht kiest Prak voor een thematische aanpak. Vanaf dat moment valt alles op zijn plaats. Prak vindt de juiste verteltoon en weet met pakkende inleidingen en goed gevonden overgangen de lezer in te leiden in de eigenaardigheden van de zeventiende-eeuwse Republiek. De gebeurtenissen en figuren die in het chronologische verhaal nog voorbij kwamen snellen, krijgen nu de noodzakelijke contouren en achtergronden. Ver boven de stof staand, deelt Prak zijn kennis met zijn lezers. In knap gecomponeerde hoofdstukken springt hij moeiteloos van het ene naar het andere thema, zonder daarbij de grote lijnen uit het oog te verliezen. Onder simpele titels als 'Een markteconomie', 'Rijkdom', 'Sappelen', 'Verdeeldheid overal' en 'Geloven in de stad' voert Prak de lezer langs een groot aantal onderwerpen. Daaronder bevinden zich natuurlijk onvermijdelijke klassiekers als de opvallende bloei van de economie, het optreden van Nederlanders overzee, de bestuurlijke kwaliteiten en leefwijze van regenten en de consequenties van de religieuze pluriformiteit. Maar ook belastingheffing, militaire innovaties, vrouwengeschiedenis en gilden en schutterijen krijgen ruime aandacht. Het levert tezamen een breed en gedifferentieerd beeld van de Nederlandse zeventiende eeuw op. Alleen de kunsten en wetenschappen zijn opvallend afwezig in Prak's schildering van de Gouden Eeuw. Hij besteedt weliswaar een heel hoofdstuk aan de ontwikkeling van de schilderijenmarkt in de Republiek en maakt wat opmerkingen over de paleizen van Frederik Hendrik en de stadhuisen van Maastricht en Amsterdam, maar daarmee moeten de kunsten het doen. De kunstwerken zelf blijven buiten beeld. Voor Prak is de Republiek in de zeventiende eeuw kennelijk niet langer het land van Rembrandt, Vondel en Spinoza. Het is een opvallend gemis, dat overigens ook weer niet al te zwaar hoeft te worden aangezet. Hoe vaak ontwaarden kunst- en literair-historische beschouwingen in historische overzichtswerken niet in wezenloze *name dropping*? Prak's keuze voor een louter sociaal-economische benadering van de schilderkunst past bovendien veel beter bij het perspectief van de rest van zijn boek.

Gouden Eeuw is namelijk meer dan alleen maar een samenvatting van recente onderzoeksresultaten. Het wil vooral laten zien hoe de zeventiende-eeuwse samenleving functioneerde. Prak neemt daarbij nadrukkelijk afstand van de neiging in veel modern onderzoek om de 'moderniteit' van het zeventiende-eeuwse Nederland te beklemtonen: de Republiek als thuishaven van de eerste 'moderne economie', vroeg voorbeeld van een klassensamenleving,

schoolvoorbeeld van een levendige discussiecultuur en wegbereider van de Verlichting. Prak bekijkt de Republiek vooral met zeventiende-eeuwse ogen en weet daardoor tal van oude standpunten door te prikken en nieuwe inzichten aan een breder publiek te presenteren. Hij nuanceert bijvoorbeeld de moderniteit van de Hollandse economie, ontleedt het eigen karakter van het systeem van belastinginning, analyseert de verschillende machtsbalansen binnen het politieke bestel, beklemtoont het 'sappelen' van de meeste gewone zeventiende-eeuwers, wijst op het belang van corporatieve instellingen als gilden en schutterijen, plaatst kanttekeningen bij de spreekwoordelijke zeventiende-eeuwse tolerantie en situeert de opkomst en 'ondergang' van de Republiek in een breed internationaal perspectief.

Het is vooral die combinatie van samenvatting van recent historisch onderzoek en duidelijke accenten die *Gouden Eeuw* tot een eigen en stimulerende introductie in de Nederlandse geschiedenis van de zeventiende eeuw maakt. 'Achteraf', zo schrijft Prak aan het einde van zijn boek, 'is het verbazingwekkend hoeveel er de afgelopen twintig jaar geschreven is over het onderwerp van dit boek. Die literatuur is vaak buitengewoon spannend en ik hoop dat de opwinding die zich bij de voorbereiding regelmatig van mij meester heeft gemaakt, in de tekst hier en daar nog te bespeuren is.' (288) Over dat laatste hoeft de auteur zich geen zorgen te maken. *Gouden Eeuw* is een spannend en enthousiasmerend boek geworden.

Paul Knevel

N. Veldhorst, *De perfecte verleiding. Muzikale scènes op het Amsterdams toneel in de zeventiende eeuw* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 2004; Amsterdam: Amsterdam university press, 2004, 278 blz., €34,50, ISBN 90 5356 676 7).

Wie in de zeventiende eeuw de Amsterdamse schouwburg bezocht, kon er vrijwel zeker van zijn dat er tijdens de toneelvoorstelling ook muziek ten gehore gebracht zou worden. Gemusiceerd werd er waarschijnlijk niet alleen tussen de bedrijven door — ter afleiding en om de pauzes te overbruggen —, maar ook gedurende de opvoeringen, bijvoorbeeld wanneer een toneelstuk een of meer 'muzikale' scènes bevatte. Dit waren scènes waarvan de tekst te kennen geeft dat de opvoering gepaard diende te gaan met een vorm van muziek (zang, instrumentaal). Vijf van zulke toneelscènes staan centraal in de studie waarop Natascha Veldhorst in mei 2004 aan de Vrije Universiteit promoveerde.

Het boek opent met twee algemene hoofdstukken. Het eerste biedt na een korte uiteenzetting over de opzet van het onderzoek een gecomprimeerd exposé over zeventiende-eeuwse toneelmuziek als Europees fenomeen. Hoofdstuk 2 is gericht op de Amsterdamse toneelmuziek van de zeventiende eeuw. Relaties met de lokale liedcultuur krijgen aandacht, evenals de vraag hoe muziek in toneelteksten te herkennen is. Er kunnen regieaanwijzingen zijn, uit de tekst zelf kan door bepaalde formuleringen opgemaakt worden dat er gespeeld dan wel gezongen en/of gedanst diende te worden en speciaal voor zang kunnen ook de typografie, melodieaanduidingen en de muzieknotatie (zeldzaam) aanwijzingen geven. Voorts komen buitenlandse invloeden (Engels, Frans, Italiaans — de opera met name) aan de orde en ten slotte praktische zaken als het gebruik van bestaande (buitenlandse en inheemse) of juist nieuw gecomponeerde muziek, de muzikale taken van acteurs en professionele muzikanten, soorten instrumenten en hun symboliek en de ruimtelijke variatie die het podium bood waarop de toneelmuziek tot klinken werd gebracht. Dit hoofdstuk besluit met een samenvattende overzichtsparagraaf 'ontwikkeling van de toneelmuziek 1600-1700.'